

УДК 378.634.064.2

МОТИВАЦІЯ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ДО НАВЧАННЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТА

Олена Котикова

*Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
просп. Перемоги, 54/1, 03680 Київ, Україна*

Розглянуто проблеми мотивації майбутніх юристів до навчання. Досліджено співвідношення свідомих і неусвідомлених мотивів до навчання. На підставі опитування студентів визначено пріоритетні напрями навчально-виховної роботи викладачів та кураторів груп з метою забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента.

Ключові слова: мотивація, мотиви, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, ставлення студентів до навчальної діяльності.

Постановка проблеми та її зв'язок із практичними завданнями.

Гуманізація, демократизація і гуманітаризація національної системи вищої освіти, її спрямованість на європейський освітній простір і переорієнтація на гармонійний розвиток особистості студента шляхом забезпечення суб'єктності у навчальному процесі вищого навчального закладу потребують переосмислення досягнень дидактичної теорії і практики, мети, змісту та методик професійної освіти, наповнення їх особистісним змістом і цінностями майбутньої професійної діяльності, збагачення особистісно зорієнтованими та діяльними технологіями навчання.

Загальні проблеми активізації пізнавальної діяльності учня як основного прояву його суб'єктності досліджували Л. Аристова, А. Вербицький, І. Зязюн, О. Киричук, Г. Костюк, О. Матюшкін, І. Харламов, Т. Шамова, Г. Щукіна та ін. У контексті підготовки фахівців у системі безперервної освіти проблему активізації навчальної діяльності вивчали Г. Балл, І. Зязюн, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Г. Яворська та інші, психологічні аспекти становлення особистості розглядали К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, І. Бех, В. Моляко, В. Рибалка, В. Семіченко, В. Татенко.

Ефективність навчання майбутніх юристів забезпечується не тільки кількістю засвоєних знань, але й ставленням студентів до навчальної діяльності, їхньою внутрішньою позицією. Саме мотивація студентів є тим

чинником, який визначає напрями суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента.

Найбільш визнаним є поділ мотивації на внутрішню, яка безпосередньо пов'язана зі змістом навчальної діяльності та охоплює пізнавальні мотиви і мотиви самовдосконалення, і зовнішню мотивацію, яка містить соціальні мотиви (М. Алексєєва, Л. Божович, В. Ільїн, О. Киричук, О. Леонтєв, А. Маркова, В. Моргун, Н. Тализіна, Г. Щукіна, П. Якобсон та інші). Останніми роками науковці стверджують, що будь-яка діяльність, зокрема навчальна, зумовлена одночасно багатьма мотивами, тобто полімотивована (В. Вілюнас, І. Умедадзе, В. Ковальов, В. Ляудіс, В. Петренко, В. Семиченко, М. Філіппов, Г. Хесс та ін.).

Дослідженню мотиваційного компонента навчальної діяльності студентів та вивченню засобів його формування присвячені праці Р. Вайсмана, А. Вербицького, С. Григоряна, Р. Гуревича, Н. Дьяченка, Д. Єфімової, Л. Кандибовича, Л. Непомнящої, Ю. Орлова, Т. Платонової, Ф. Рахматулліної, Н. Савотіної, Н. Сметанського, В. Шахова та ін. Серед сучасних науковців, які вивчать проблеми мотиваційної сфери та закономірностей її формування у студентському віці, слід зазначити дисертаційні дослідження В. Галузяка, І. Жадан, Л. Калян, К. Кальницької, В. Клачко, І. Красноголової, О. Плюща, Л. Шумакової та ін.

Проблемі формування суб'єктності майбутніх юристів присвячена кандидатська дисертація С. Пелипчук. Проте, розглядаючи суб'єктність як внутрішньо детерміновану спонтанну активність, формування себе як суб'єкта пізнання, поведінки, спілкування і діяльності, автор не досліджувала вплив мотивації до навчання майбутніх юристів на вибір напрямів суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача зі студентом.

Метою статті є дослідження мотивації майбутніх юристів до навчальної діяльності як компонента спрямованості, співвідношення свідомих і неусвідомлюваних мотивів навчальної діяльності задля визначення способів суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента.

Учіння, як і будь-яка свідомо діяльність, у суб'єктивному плані – це наслідок реалізації прагнень людини до задоволення своїх потреб. У процесі навчання майбутні юристи виступають не лише як об'єкти впливу, але й як суб'єкти діяльності, спонукувані наявними у них пізнавальними і професійними інтересами та іншими мотивами. Мотиви учіння, як активізуюча сила навчання, є однією з умов успішної навчальної діяльності. На думку А. Маркової, знання про мотиваційну сферу особистості і про мотиваційну основу конкретного процесу учіння тотожне знанню про рушійні сили цього процесу. Жоден, навіть висококваліфікований викладач, не досягне бажаного результату, якщо його зусилля не будуть узгоджені з мотиваційною основою конкретного процесу учіння.

Поняття “мотивація навчально-пізнавальної діяльності” розглядатимемо у двох значеннях: як сукупність власних спонукань, що зумовлюють, активність студента, і як сукупність засобів процесу спонукань викладачем діяльності й поведінкової активності студента.

З метою дослідження було проведення опитування студентів чотирьох груп 4-го курсу юридичного факультету Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (86 осіб), які вивчали дисципліну за вибором “Юридична психологія”. Їм була запропонована методика “Оцінювальна шкала суспільних і моральних якостей студентів” [1, с. 352–354]. Ця методика містить кілька блоків питань, які характеризують ставлення опитуваних до наявних у них потреб, інтересів, поведінкових проявів у сфері громадської діяльності, навчальної діяльності і міжособистісної взаємодії зі студентами і викладачами.

Опитувані мали охарактеризувати себе за кожним блоком рис, обравши одну з п’яти позицій. Перша і друга позиції виявляли негативне або байдуже ставлення до діяльності. Ми розглядали їх як низький рівень прояву мотивації до певного виду діяльності, третя позиція відображала періодичну залученість до діяльності, зумовлену здебільшого зовнішніми мотивами (середній рівень сформованості мотивації); четверта і п’ята позиції відображали розуміння необхідності цього виду діяльності для опитуваних, її значущості, наявності інтересу і захоплення діяльністю, її регулярність, що зумовлено внутрішніми мотивами. Їх розглядали як високий рівень мотивації до певної діяльності.

Цілком ймовірно, що, характеризуючи свої уподобання за зазначеною методикою, студенти, відповідаючи анонімно, давали соціально схвалювані відповіді, тому ми вважали за доцільне через деякий час запропонувати їм ще один тест на виявлення неусвідомлюваних мотивів цих видів діяльності.

З метою підтвердити вищезазначену гіпотезу ми вивчили неусвідомлювані мотиви студентів і застосували методику “Тест на визначення актуальних мотивів діяльності Т. Данилової” [1, с. 349–351]. Цей тест заснований на механізмах проекції. Автор вважає, що стабільне використання інтерпретаційних схем свідчить про актуальність відповідних мотивів для інтерпретатора. Результати тесту були проаналізовані за кількістю наведених тих чи інших передбачуваних мотивів як інтерпретаційних схем, властивих студентам, що свідчить про їхню актуальність для досліджуваних. Тобто, обираючи той чи інший мотив для пояснення вчинку іншого студента, досліджувані неусвідомлено проектували цю ситуацію на власну поведінку так, як могли б самі її пояснити.

Під час аналізу неусвідомлюваних мотивів діяльності студентів як високий рівень сформованості мотивації ми розглядати такі внутрішні мотиви діяльності, як “потреба у самоствердженні”, “потреба у спілкуванні”,

“бажання допомогти”, “прагнення до лідерства”, “прагнення до самореалізації”, “бажання поділитися досвідом”, які відображають як прагнення до самовдосконалення, наявність рефлексії, так і спрямованість на групу – внутрішні мотиви, зумовлені потребою у співпраці. Позитивна емоційна забарвленість таких прагнень виражалась також у мотивах “співпереживання”, “любов до ближнього”, “альтруїзм”, “потреба у розумінні”.

До середнього рівня сформованості мотивації ми віднесли переважання таких неусвідомлюваних мотивів, які відображають значущість для опитуваних бути прийнятими групою, викладачами, потребу в соціальному схваленні чи униканні покарань, які в цілому мають позитивне значення, проте зумовлені зовнішніми чинниками: “прагнення отримати похвалу”, “боязнь санкцій”, “бажання здивувати”, “наслідування” та інші, які належать до зовнішніх мотивів.

До низького рівня ми віднесли такі неусвідомлювані мотиви, які характеризують осуд альтруїстичних вчинків, приписування негативної емоційної забарвленості, корисливих намірів суб’єктам учинкам, що спрямовані на взаємодію, самоствердження у соціумі й індивідуальне самовдосконалення: “підлабузництво”, “зависть”, “прагнення до матеріальної винагороди”, “жадібність” тощо.

Надалі ми перевели результати дослідження мотивації студентів за свідомим вибором і результати дослідження неусвідомленої мотивації діяльності у відсотки, що навели у табл. 1.

Таблиця 1

Ставлення студентів до громадської діяльності, навчальної діяльності та до міжособистісної взаємодії зі студентами і викладачами (свідомі та неусвідомлені мотиви), %

№ групи	Ставлення до громадської діяльності		Ставлення до навчальної діяльності		Ставлення до міжособистісної взаємодії зі студентами і викладачами	
	Свідомий вибір	Неусвідомлений вибір	Свідомий вибір	Неусвідомлений вибір	Свідомий вибір	Неусвідомлений вибір
1	2	3	4	5	6	7
1	в 22,9	в 5,6	в 30	в –	в 76,2	в 60

Закінчення табл. 1						
1	2	3	4	5	6	7
	с 27,1	с 50	с 35,9	с 75	с 15	с 15
	н 50	н 44,4	н 34,1	н 25	н 7,8	н 25
2	в 30	в –	в 25	в –	в 71,2	в 55
	с 7,5	с 75	с 50	с 60	с 17,8	с 25,5
	н 62,5	н 25	н 25	н 40	н 10	н 20
	в 30	в 36	в 32	в 20	в 73,8	в 25
3	с 20	с 48	с 39	с 60	с 21,2	с 25
	н 50	н 16	н 39	н 20	н 4	н 50
4	в 17,25	в 17,4	в 25	в –	в 71,09	в 27
	с 24,25	с 60,9	с 24,25	с 56,5	с 24,25	с 21
	н 48,5	н 21,7	н 50,75	н 43,5	н 4,06	н 52

Як бачимо з табл. 1, у співвідношенні свідомих і неусвідомлюваних мотивів до різних видів діяльності у студентів чотирьох груп можна виокремити певні тенденції. Зокрема, під час порівняння свідомої та неусвідомленої мотивації міжособистісної взаємодії простежується зниження високого рівня мотивації у разі неусвідомленого вибору (особливо у 3-й і 4-й групах), середній рівень суттєво не змінюється і низький рівень збільшується, особливо у 3-й і 4-й групах.

Високий рівень прояву свідомої мотивації до навчальної діяльності суттєво змінюється на значно нижчий під час неусвідомленого вибору, але до переходу на середній у 1, 2 і 4-й групах, а низький збільшується.

Дещо складнішою є динаміка високого, середнього та низького рівнів свідомої і несвідомої мотивації до громадської діяльності у студентів чотирьох груп. Високий рівень у другому замірі зменшується у 2-й групі не виявляється, залишається майже без змін у 4-й групі; середній збільшується у 1, 3 і 4-й групах майже вдвічі, у другій – майже на порядок, низький рівень зменшується, особливо у 3-й групі.

У цілому можна зробити висновок, що у разі усвідомленого вибору (перша методика) студенти дають відповіді, які є значною мірою соціально схвалюваними, адже навіть під час анонімного тестування опитуваному буває важко визначити, що він “вчиться без інтересу, часто пропускає заняття” (низький рівень навчальної активності), натомість він погоджується з твердженням “виявляє інтерес до окремих предметів” (середній рівень), а також визнати, що він “часом допомагає окремим студентам” (низький рівень міжособистісної взаємодії), тому обирає твердження “допомагає постійно окремим студентам” (середній рівень взаємодії). Неусвідомлена мотивація допомагає виявити ці розбіжності.

Що ж до складної динаміки ставлення до громадської діяльності, то, на наш погляд, її може пояснити такими чинниками. По-перше, громадська діяльність (на відміну від навчальної діяльності спілкування з одногрупниками) може зовсім не виявлятися у студента в умовах навчального закладу, тим більше у групі, і виявлятися в інших групах і спільнотах. По-друге, в межах студентської групи студенти можуть брати на себе певні організаційні та виконавчі функції, проте цю ініціативу не розглядають як постійне громадське доручення і, відповідно, не відносять до громадської активності, що і виявляється у порівнянні свідомої і неусвідомленої мотивації.

Наступним етапом дослідження було з'ясування того, яким чином викладачам, кураторам, громадським організаціям, адміністрації вищого навчального закладу найкраще мотивувати студентів до навчання. Саме така інструкція й була надана студентам для тестування за методикою “Шляхи мотивації діяльності студентів у навчальному процесі” [1, с. 355–358]. Питання у методиці розподілено за шістьма блоками: “Постановка цілей”, “Формування і підтримання настановлення на досягнення успіху”, “Наявність заохочень”, “Розвиток студентських традицій”, “Якість занять”, “Особливості викладачів”. У межах кожного пропонували прорангувати відповіді у балах від 1 до 10 (найбажаніша мотивацій – 10 балів). Крім того, кожен блок питань передбачав останню пропозицію від студента – “інше”, яку він міг сформулювати у довільній формі.

Особливий інтерес викликав аналіз висловлювань студентів, їхніх пропозицій щодо способів і мотивування викладачами та кураторами (графу анкети студенти заповнювали за бажанням). Із 86 студентів чотирьох груп свою думку в довільній формі висловили 50. Їх можна інтерпретувати як доповнення до запропонованого чи певне резюме до кожного блоку або анкети в цілому (табл. 2).

За допомогою цієї методики були з'ясовані розбіжності в експектаціях студентів щодо шляхів їх мотивації викладачами. Проаналізуємо довільні висловлювання студентів до кожного блоку питань.

Таблиця 2

Шляхи мотивування студентів викладачами та кураторами до громадської, навчальної діяльності та міжособистісної взаємодії чоловічої і жіночої статі

Громадська діяльність	Навчальна діяльність	Риси викладачів, що сприяють міжособистісній взаємодії
1. Гуртки студентів за інтересами – 4% 2. Розвиток студентського самоврядування – 6% 3. Гурток студентів та викладачів – 8%	1. Пізнавальні курси (факультативи) – 2% 2. Розгляд конкретних справ – 2% 3. Творчі постановки – 2% 4. Рольові ігри – 4% 5. Практика в судах, правоохоронних органах – 4% 6. Наочність навчального матеріалу – 6% 7. Ситуаційні задачі – 8% 8. Оцінювання без іспиту (“автомат”) – 16% 9. Практична спрямованість занять – 28%	1. Вплив на студента власним прикладом – 2% 2. Вміння зацікавити своїм предметом – 6% 3. Індивідуальний підхід до студента – 12% 4. Допомога, підтримка викладача – 18% 5. Повага, розуміння, віра в студента – 26%
Всього – 18%	Всього – 70%	Всього – 64%

Відповідно до одержаних даних студенти вбачають можливість їх активізації викладачами і самоактивізації за відповідних умов і за певними напрямками. Зокрема, активізувати громадську активність можуть гуртки студентів за інтересами, розвиток студентського самоврядування, гурток студентів і викладачів, що становить 18% усіх думок. Увагу привертають побажання “Проводити більше бесід зі студентами на громадські, суспільні теми”. Дуже велику частину висловлювань щодо активізації навчальної діяльності (70%) становлять пропозиції студентів дати їм можливість “навчатися через досвід”, мати “розвиток у практиці”. Дещо менше (64%) висловлювань стосуються очікуваних рис викладачів: ставлення до студентів

як до рівних, їх спонукання до формування товариських стосунків між студентами. Особливу увагу привертають висловлювання студентів, у яких виражена квінтесенція гуманістичної спрямованості особистості викладача і його вплив на формування моральних якостей студентів, що зумовлюють їхню мотивацію до навчання: “85% мотивації студента залежить від його ставлення до викладача. Це визначає і якість роботи студента, і бажання досягти успіхів у навчанні. Викладач має викликати інтерес і повагу в студента, а не страх”. Або “Я вважаю, що добре ставлення викладача, його розуміння, його віра у студента є доброю мотивацією. У такій ситуації студенту буде просто соромно приходити до викладача... не підготовленим”.

Проведене дослідження дає можливість зробити деякі висновки.

Успішне розв'язання проблеми мотивації студентів до навчальної діяльності значно впливає на якість підготовки майбутніх фахівців.

Мотивація студентів до навчання зумовлена спрямованістю особистості в цілому, яка є інтегративним утворенням, у якому наявні складні ієрархічні відношення. Спрямованість особистості студента залежить від ступеня усвідомленості її структурних елементів.

Порівняльний аналіз усвідомлених спонук, зокрема, потреб, інтересів, схильностей, що виявляються як усвідомлені мотиви громадської активності, навчальної діяльності та спілкування, і неусвідомлених настановлень (неусвідомлені мотиви вищезазначених видів діяльності) у студентів свідчить, що за умов не взяття до уваги чинника прагнення до соціального схвалення під час оцінювання ставлення до різних видів діяльності рівень прояву мотивації до діяльності знижується.

Ця тенденція простежується у всіх групах досліджуваних студентах і у всіх напрямках діяльності, крім громадської.

На підставі цих розбіжностей можна пояснити той феномен, що форми і напрями навчально-виховного процесу, який здійснюють викладачі ВНЗ шляхом опитування студентів, не завжди надалі підтримуються студентами.

Серед пріоритетних напрямів мотивування студентів до навчальної діяльності з позицій до навчальної діяльності суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і студентів чільне місце посідає зорієнтованість навчального процесу на практику, здобуття професії через досвід.

Експериментальність (емпіричність) форм і методів навчання можуть забезпечувати викладачі, які мають гуманістичну спрямованість, здатність до створення партнерських, суб'єкт-суб'єктних стосунків зі студентами у всіх видах діяльності.

Запропоновану методику можуть використовувати викладачі дисциплін психолого-педагогічного циклу в процесі психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів з метою визначення ефективних методів навчання через досвід задля набуття студентами професійної компетенції. Результати

досліджень можуть використовувати куратори під час визначення пріоритетних напрямів виховної роботи зі студентами.

Викладачі і куратори повинні зважати на те, що потреба студентів у інтерактивних формах навчальної діяльності може суперечити їхнім неусвідомлюваним настановленням, які можуть змінюватись на позитивні за умови розвитку згуртованості групи в цілому завдяки громадській активності студентів, студентському самоврядуванню, роботі гуртків та іншим заходам, спрямованим на поглиблення позитивних міжособистісних стосунків між одногрупниками та викладачами, що створить умови для практично зорієнтованого навчання і підвищить готовність студентів до взаємодії з метою набуття професійної компетентності.

-
1. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модуль “Направленность” (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). К., 2004.

MOTIVATING FUTURE LAYERS TO LEARNING AS A SIGNIFICANT FACTOR OF SUBJECT-SUBJECT INTERACTION BETWEEN A HIGHER SCHOOL TEACHER AND A STUDENT

Olena Kotykova

*Vadym Hetman National Economical University of Kyiv
Peremoha Aven., 54/1, UA-03680 Kyiv, Ukraine*

The article deals with the problems of motivating future layers to learning. It researches the correlation of conscious and unconscious motives to learning. On the base of interviewing students the author sets up the priority trends of higher school teachers and group curators' educational activities as the subject-subject interaction with students.

Key words: motivation, motives, subject- subject interaction, students' attitude to educational activities.

**МОТИВАЦИЯ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ К ОБУЧЕНИЮ КАК
ОПРЕДЕЛЯЮЩИЙ ФАКТОР СУБЪЕКТ-СУБЪЕКТНОГО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И СТУДЕНТА**

Елена Котикова

*Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана
просп. Перемоги, 54/1, 03680 Киев, Украина*

Рассмотрена проблема мотивации будущих юристов к обучению. Исследованы соотношения сознательных и неосознанных мотивов к обучению. На основе опроса студентов определены приоритетные направления учебно-воспитательной работы преподавателей и кураторов групп с целью обеспечения субъект-субъектного взаимодействия преподавателя и студента

Ключевые слова: мотивация, мотивы, субъект-субъектное взаимодействие, отношение студентов к учебной деятельности.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2008

Прийнята до друку 17.10.2008